

© 2003 р. **М. В. Попович**
Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України

ПРАВО З ПОГЛЯДУ ФІЛОСОФА

Вихід в світ першого числа журналу “Проблеми філософії права” має символізувати новий етап не тільки в розвитку філософії чи правознавства в Україні. Йдеться по суті про нові обрії нашої загальної культури, нашої самосвідомості, нашого уміння жити в суспільстві.

На початку минулого століття, підсумовуючи досвід першої російської революції, видатний український і російський мислитель-правознавець Богдан Кістяківський писав: “Притупленість правосвідомості російської інтелігенції і відсутність інтересу до правових ідей є результатом нашого застарілого зла – відсутності якого б не було правового порядку в повсякденному житті російського народу” [1, с. 109]. І далі: „Як відомо, тенденція до детальної регламентації і регулювання всіх суспільних відносин статтями писаних законів властива поліцейській державі, і вона складає характерну ознаку її на протилежність державі правовій. Можна сказати, що правосвідомість нашої інтелігенції і знаходиться на стадії розвитку, яка відповідає формам поліцейської державності” [1, с. 126]. Як доказ Кістяківський наводив цитати з виступів різних політиків, в тому числі соціал-демократичних, які свідчили про їх дивовижну нечутливість до можливих порушень свободи особистості. На превеликий жаль, історія підтвердила діагноз, який ставив російському імперському суспільству великий вітчизняний інтелігент. І, можливо, розвиток демократичної правосвідомості, несумісної з поліцейською державністю, залишиться найважливішою і найважчою національною задачею на шляху України до Європи.

Чи може закон бути несправедливим? Інтуїтивно кожен відчуває, що може. Отже, крім права є ще й відчуття справедливості, яке дозволяє оцінювати закони? Десятками сучасних книг на цю тему представлені найрізноманітніші точки зору. Дуже авторитетною сьогодні в Україні є книга австрійського і американського економіста і філософа Франца фон Гаска “Право, законодавство та свобода” [2]. Автор, один із провідних ідеологів ліберального консерватизму, обстоює ту думку, що ідея справедливості – фікція, болотний вогник, який

тільки дезорієнтує суспільство. Суспільство з його погляду взагалі не може переслідувати певні цілі, – конкретну ціль може ставити собі тільки окрема людина і політична партія; як тільки ціль поставлена перед суспільством як цілим, воно негайно набуває рис тоталітаризму. Правда, виникає питання, чи не є принципи лібералізму і демократії саме тими суспільними цілями, які ставить перед собою західне суспільство. Адже ніхто не заперечує, що права і свободи особи належать до тих філософських і етичних принципів, які лежать в основі європейського (і американського) права; чи не значить це, що ці принципи формулюють мету суспільного ладу?

Питання не казуїстичне – воно дозволяє усвідомити ту обставину, що за законодавчими актами і за самою конституцією держави стоять певні засади самосвідомості суспільства, що вимагають окремого аналізу. Чи є це суспільні цілі, чи цінності і норми політичної і особистої поведінки, – не так важливо. Такі високі слова, як свобода, справедливість, солідарність, – не просто політична риторика, а вирази цінностей, що втілюються в праві. Загалом кажучи, кожен правовий акт має і вузько прикладний, і загальний смисл, що не завжди лежить на поверхні. Мало визначити прикладний зміст формули, тобто уяснити, що можна і чого не можна робити з огляду на неї, якими будуть наслідки її застосування. Треба ще зрозуміти, як ця правова формула відноситься до найзагальніших засад філософсько-етичного характеру, що на них побудоване суспільство.

Але з цією обставиною уже давно в своїй сфері має справу філософія науки. Зрозуміти, що значать формули, який їх смисл, що вони говорять про дійсність, стає все важче у зв'язку з тим, що ми говоримо про світ мовою математики. Ситуація в праві і політиці все складнішає і без математики. Який загальний – справедливий чи антигуманний – сенс мають ті чи інші правові настанови? Як і на зорі епохи європейського Модерну, правова самосвідомість суспільства резонує з засадами природознавства. Тоді, в XVII-XVIII століттях, ішлося про формулювання основних прав

і свобод людини і зовсім у іншій сфері – про математичне оволодіння безконечністю; сьогодні йдеться про загальногуманістичний людський зміст наших прав і звичаїв і про розуміння нашого місця у Всесвіті. Горизонти наукового мислення в обох випадках простираються в вічність і безконечність.

Ми, філософи, на жаль, дуже погано знаємо право, і не слід скаржитися на вузівські програми – відсутність знань відображає слабку правосвідомість. Але вже той факт, що з'явився часопис “Проблеми філософії права”, свідчить про появу великого інтересу до правових і етичних підстав нашого життя і про нагальну потребу осмислення великого кола проблем, до

яких раніше ми були нечутливі. Залишається побажати усім нам успіхів у цій справі.

Список літератури

1. *Кистяковский Б.А.* В защиту права // Вехи. Интеллигенция в России. Сборники статей 1909 – 1910.
2. *Хайек Ф.А.* Право, законодательство та свобода. Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії. Т. 1-3. – К., 1999.

М. В. Попович

ПРАВО С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ФИЛОСОФА

Такие общечеловеческие ценности, как свобода, справедливость, солидарность являются одновременно и правовыми ценностями, включенными в конституции государств и соответствующие законодательные акты. В то же время выраженные в них юридические формулы объективно ставят сложную философско-правовую проблему их адекватности реальной справедливости или, возможно, наоборот, экспликации скрытого в них антигуманного смысла.

М. V. Popovych

LAW FROM PHILOSOPHER'S STANDPOINT

Such common to the mankind human values as freedom, justice, and solidarity are simultaneously legal values, which are included provided in states' constitutions and corresponding legislative acts. The legal formulas expressed therein pose a complex philosophical and legal problem of their adequacy to actual justice or, perhaps, to the contrary, the explication of anti-humane essence hidden in them.